

KHETHEKANYO YA 3

U ita khumbelo ya u swikela mafhungo

Khethekanyo iyi i katela zwitevhelaho:

3.1 Tshaka dza khumbelo

3.2 Tshelede dzi tshimbilelanaho na u ita khumbelo

3.3 Mushumo wa Muofisiri wa zwa Mafhungo

3.4 Thandululo ya mulayo

3 Ndi itisa hani khumbelo ya PAIA?

Khumbelo ya u swikela mafhungo i nga itwa kha madzangano a tshitshavha na a phuraivete. Muthu a itaho khumbelo u vhidzwa u pfi ndi "muhumbeli". PAIA i dodombedza nqila dzo fhambanaho dza u swikela mafhungo kha dzangano la tshitshavha kana la phuraivete. Fomo dzo khetheaho na u randelwa dzi tea u shumiswa musu hu tshi humbelwa. Fomo dzi nga wanala kha PAIA.

LUSHAKA LWA DZANGANO	FOMO YA PAIA	KHETHEKANYO
Dzangano la tshitshavha	Fomo ya A	Khethekanyo ya 18
Dzangano la phuraivete	Fomo ya C	Khethekanyo ya 53

Fomo dzi tea u wanala kha webusaithi dza dzangano la tshitshavha na la phuraivete. Dzi nga dovha hafu dza wanala kha ofisi ya vunqu linwe na linwe ya Khomishini ya Pfanelo dza Vhathu ya Afurika Tshipembe, khathihi na kha webusaithi kha www.sahrc.org.za.

3.1 Ndi nnyi ane a nga ita khumbelo ya PAIA?

Muthu muhwe na muhwe o tendelwa u ita khumbelo nga fhasi ha PAIA. Muhumbeli a nga vha:

Muthu

- muthu ha tou tea u vha mudzulapo wa Afurika Tshipembe kana mudzuli kha la Afurika Tshipembe

KANA

Muthu tshimulayo

- u fana na bindu kana dzangano

KANA

Muthu o imelaho muthu kana muthu tshimulayo

Muhumbeli u na pfanelo ya u swikela rekhode dzi re na mafhungo a vhuqe a muhumbeli ene muqe, kana a muthu ane a khou ita khumbelo o imela ene.

Dzangano la tshitshavha li dzhiwa sa muthu tshimulayo nahone li nga ita khumbelo ya u swikela rekhode dzo farwaho nga madzangano a phuraivete, **fhedzi arali** dzangano la tshitshavha hu (1) li tshi khou imela madzangalelo a tshitshavha, na (2) arali rekhode dzi tshi khou todelwa u swikela kana u tsireledza pfanelo dzifhio na dzifhio nga ndani ha idzo dza dzangano la tshitshavha.

Ndi zwa ndeme u dzhiela nzhele uri PAIA a i shumeli mihasho ya muvhuso (hu tshi katelwa matavhi a lushaka, mavundu na mimasipala), na muthu ufhio na ufhio kana tshiimiswa tshine tsha vha na maandza kana u shuma mushumo u ya nga Mulayotewa, (u fana na Khomishini ya Pfanelo dza Vhathu ya Afurika Tshipembe na Ofisi ya Mutsireledzi wa Tshitshavha), kana mulayotewa wa vunqu (u fana na Bodo ya zwa Dzi-laisentsi dza Zwikambi ya Western Cape), u ita khumbelo dza PAIA kha mahwe madzangano a tshitshavha.

3.1.1 Ndi dadza hani fomo ya khumbelo ya PAIA?

Khumbelo ya u swikela mafhungo o farwaho nga dzangano ja tshitshavha kana ja phuraivete i itwa nga u dadza fomo ya khumbelo ya PAIA na u i swikisa kha dzangano jo teaho. Khumbelo ya PAIA i tea u livhiswa kha Muofisiri wa zwa Mafhungo, Mufarisa Muofisiri wa zwa Mafhungo kana Thoho ya dzangano ja tshitshavha kana ja phuraivete, nahone i tea u shumisa zwidodombedzwa zwa vhukwamani zwone na u vha zwa zwino.

U engedza kha u netshedza zwidodombedzwa zwa dzangano jo teaho, fomo ya khumbelo ya PAIA yo dzudzanywaho i katela zwi tevhelaho:

MAFHUNGO A TODEAHO	THALUTSHEDZO
Zwidodombedzwa zwa muhumbeli	Mafhungo o linganaho nga ha muhumbeli u ita uri zwi leluwe u topola muhumbeli, hu tshi katelwa na zwidodombedzwa zwa vhukwamani zwa muhumbeli, giresi ya imeiji, nomboro dza fakisi na/kana dza lutjingo fhano Afurika Tshipembe.
Zwidodombedzwa zwa rekhode yo humbelwaho	Mafhungo o linganaho nga rekhode ane a do itauri zwi leluwe u i topola. Hu nga shumiswa litwe bambiri u nwala zwidodombedzwa zwa khumbelo, tenda siajari litwe na litwe jo engedzwaho ja sainwana u dzheniswa kha fomo ya khumbelo.
Ndila ya u swikela rekhode	Thalutshedzo ya tshivhumbeo kana ndila ine rekhode ya tea u netshedzwa kana u itwa uri i swikelee.
Ndila ya u divhadza muhumbeli nga u swikela	Ndila ine vha do divhadza muhumbeli nga ha tsheoya u nea kana u hana khumbelo.
Khetho ya luambo	Musi khumbelo yo itwa kha dzangano ja tshitshavha, luambo lune vha takalela u wana rekhode ngalwo lu tea u netshedzwa.
Vhukoni ha muthu a itaho khumbelo o tendelwaho	Musi khumbelo yo itwa ho imelwa muhwe muthu, vhuṭanzi vhu khwaṭhisedzaho muthu ane a khou ita khumbelo vhu tea u netshedzwa (u divhea sa muthua re na thendelo).
Pfanelo dzi kwameaho	Musi khumbelo yo itwa kha dzangano ja phuraivete, muhumbeli u tea u sumbedza pfanelo ine ya kwamea na u talutshedza uri ndi ngani rekhode i tshi khou toḡea u itela u shumisa kana tsireledzo ya pfanelo yeneyo.

Vhahumbeli vha sa koni u vhala kana u nwala vha nga ita khumbelo nga u tou amba na Muofisiri wa zwa Mafhungo kana Mufarisa Muofisiri wa zwa Mafhungo wa dzangano ja tshitshavha, ane a vha na vhuḡifhinduleli ha u dadza Fomo ya A o imela muhumbeli.

3.1.2 Naa hu na maitete ane a tea u tevhezwa musi hu tshi itwa khumbelo ya PAIA?

Muhumbeli u tea u newa thendelo ya u swikela rekhode dzo humbelwaho, arali o tevhezwa maitete a thodea dzi tevhelaho:

Khumbelo ya PAIA i tea u itwa kha fomo yone (Fomo ya A kha madzangano a tshitshavha, Fomo ya C kha madzangano a phuraivete), yo livhiswa kha Muofisiri wa zwa Mafhungo kana kha Mufarisa Muofisiri wa zwa Mafhungo wa dzangano la tshitshavha kana la phuraivete, kana kha Thoho ya dzangano la tshitshavha kana la phuraivete.

Fomo ya khumbelo ya PAIA i tea u iswa nga tshanda, u posiwa, u fakisiwa kana ya rumelwa nga imeiji kha dzangano la tshitshavha kana la phuraivete he khumbelo ya itwa hone.

Rekhode dzo humbelwaho a dzi tei u vha na zwiitisi zwa u lambiwa ngazwo zwo netshedzwa kha PAIA.

3.2 Ndi vhugai u ita khumbelo ya PAIA?

Vhahumbeli vha tea u badela tshede musi vha tshi **humbela** u swikela rekhode u bva kha madzangano a tshitshavha na a phuraivete.

Tshede ya u humbela rekhode u bva kha dzangano la tshitshavha ndi **R35**, ngeno tshede ya u humbela rekhode u bva kha dzangano la phuraivete hu **R50**.

Ndi zwa ndeme u dziela nzhele zwa uri vhahumbeli vhane vha khou humbela u swikela mafhungo avho a vhuve vha vhofohololwe kha u badela tshede; fhedziha, vha kha di kombetshedzea u badela tshede ya u swikela.

Vhahumbeli vha holaho tshede thukhu kha **R14, 712** nga nwaha (arali vha songo mala) na **R27,192** nga nwaha (arali vho malwa kana vha tshi dzulisana na mufunwa wavho), a VHA tei u badela tshede ya khumbelo.

3.2.1 Ndi vhagai u swikela rekhode dza PAIA?

Vhahumbeli vha dovha hafhu vha kombetshedzea u badela tshelede ya u **swikela** rekhode dza madzangano a tshitshavha na a phuraivete. Tshelede i badela mitengo ya u **foḁa** rekhode na u i kopa.

Tshelede ya u swikela rekhode dza madzangano a tshitshavha ndi:

MUSHUMO	TSHELEDE
Khophi ya siaḁari ja A4	60 cents
U ganḁisa kha siaḁari ja A4	40 cents
U kopa kha CD	R40
Liḁwalo ja tshifanyiso kha siaḁari ja A4	R22
Khophi ya tshifanyiso	R60
Liḁwalo ja mulaedza wo rekhodiwaho kha siaḁari ja A4	R12
Khophi ya mulaedza wo rekhodiwaho	R17
U foḁa na ndugiselo ya rekhode ine ya ḁo bulwa	R15 nga awara kana tshipiḁa tsha hone, hu sa katelwi awara ya u thoma, i foḁea nga ḁiḁila i pfeseseaho u itela u foḁa na u lugisela

Tshelede ya u swikela rekhode dza dzangano ja phuraivete ndi:

MUSHUMO	TSHELEDE
Khophi ya siaḁari ja A4	R1.10
U ganḁisa kha siaḁari ja A4	75 cents
U kopa kha CD	R70
Liḁwalo ja tshifanyiso kha siaḁari ja A4	R40
Khophi ya tshifanyiso	R60
Liḁwalo ja tshipitshi kha siaḁari ja A4	R20
Khophi ya tshipitshi	R30
U foḁa na u lugisela rekhode ya u ḁo bulwa	R30 nga awara kana tshipiḁa tsha hone, hu sa katelwi awara ya u thoma, i foḁea nga ḁiḁila i pfeseseaho u itela u foḁa na u lugisela.

Kha madzangano a tshitshavha na a phuraivete tshelede ya u posa i tea u badelwa nga muhumbeli uri rekhode dzawe dzi ḁo kona u rumelwa.

Phambuwi

Arali Muofisiri wa zwa Mafhungo, Mufarisa Muofisiri wa zwa Mafhungo, kana Thoho ya dzangano la tshitshavha/phuraivete a tshi humbula uri khuvhanganyo na khophi dza mafungo zwi do dzhia tshifhinga tshi fhiraho awara dza rathi, u tea u divhadza muhumbeli, (nga ndivhadzo ya tshiofisi), uri tsha raru tsha tshelede ya u swikela i badelwa phanga sa diphosithi.

Arali rekhode i songo netshedzwa nga tshivhumbeo tshe ya humbelwa ngatsho, tshelede ya u swikela ye ya todwa kha muhumbeli a i tei u fhira tshelede ye ya vha i tshi do todwa arali u swikela ho netshedzwa nga tshivhumbeo tshe ya humbelwa ngatsho. Fhedziha, mulayo uyu a u shumi arali tshivhumbeo tshinwe tshi tshi todwa ngauri mafhungo a vho tea u bviswa u bva kha rekhode.

Arali muhumbeli a sa koni u vhala, u vhona kana u pfa rekhode i kha tshivhumbeo tsho farwaho nga dzangano la tshitshavha nga nthani ha u vha na vuholefhali, dzangano la tshitshavha li kombetshedzea u netshedza rekhode nga tshivhumbeo tshine tsha swikelea nga muhumbeli. Tshelede ya u swikela i todwaho u bva kha muhumbeli a i tei u fhira tshelede ye ya vha i tshi do todwa arali ho vha hu si na vuholefhali.

3.3 Muofisiri wa zwa Mafhungo a nga nthusa ndi tshi ita khumbelo ya PAIA naa?

Musi khumbelo ya PAIA yo itwa kha dzangano la tshitshavha, Muofisiri wa zwa Mafhungo kana Mufarisa Muofisiri wa zwa Mafhungo u tea u vha thusa musu vha tshi gadza fomo dza PAIA he zwa tea.

Thuso yo raliho i tea u netshedzwa hu si na mbadelo.

MISHUMO YA VHAOFISIRI VHA ZWA MAFHUNGO	THALUTSHEDZO
U thusa muhumbeli musu a tshi gadza fomo ya PAIA	Musi khumbelo ya PAIA i sa tevhedzi thodea dzothe dze dza dodombedzwa kha PAIA na kha fomo, Muofisiri wa zwa Mafhungo kana Mufarisa Muofisiri wa zwa Mafhungo a nga SI hane khumbelo. Madzuloni a izwo, Muofisiri wa zwa Mafhungo u tea u divhadza muhumbeli, nga u tou n'wala , uri u khou kundelwa u netshedza khumbelo ngauri a yo ngo fhelela, a dovhe a dinetshedzele u do thusa muhumbeli uri a ite tshanduko dzo teaho kha fomo. Arali muhumbeli a sa khou fhindula vhurifhi kana u lulamisa fomo nga tshifhinga tshi t'anganedzeaho, zwenezwo Muofisiri wa zwa Mafhungo a nga hana khumbelo.
U netshedza muhumbeli mafhungo one he zwa tea	Arali zwi tshi nga pfesesea na u konadzea u zwi ita, Muofisiri wa zwa Mafhungo u tea u netshedza muhumbeli mafungo o farwaho nga dzangano la tshitshavha lone na lone lo tea khumbelo, naho hu na uri rekhode dzo vha dzi si tshipida tsha khumbelo ya u thoma.
U fhirisa khumbelo	Musi khumbelo ya PAIA yo rumelwa kha dzangano la tshitshavha si lone, Muofisiri wa zwa Mafhungo wa dzangano lo u tea u fhirisela khumbelo kha dzangano la tshitshavha lone kha tshifhinga tsha mafungo a 14 a musu o t'anganedza khumbelo nahone u tea u divhadza muhumbeli nga ha u fhirisela nga u touhwala.

Maɖuvha a 30 a u fhindula khumbelo

Khumbelo ya PAIA i tea u fhindulwa nga dzangano ɓa tshitshavha kana ɓa phuraivete hu sa athu u fhela maɖuvha a 30 nga murahu ha musi ho ɓanganedziwa khumbelo. Muofisiri wa zwa Mafhungo a nga humbela u engedzelwa tshifhinga tsha maɖuvha a sa fhiri maɖuvha o engedzwaho a 30, na uri nga nthani ha zwiitisi zwo tiwaho, zwine zwa katela khumbelo i re na

(1) vuɓumu khulwane ya maɓwalo, (2) vhuvhudzisi kha maɓwe madzangano a tshitshavha kana a phuraivete, (3) kana arali muhumbeli o ɓetshedza thendelo ya u engedza nga u tou ɓwala. Hu tendelwa u engedza luthihi fhedzi kha khumbelo ya PAIA.

U ɓetshedza kana u hana u swikela

Ndi vhuɓifhinduleli ha Muofisiri wa zwa Mafhungo ha u ɓetshedzakana u hana u swikela rekhode. Tsheo iyi i tea u rumelwa kha muhumbeli yo tou ɓwalwa.

Tshivhumbeo tsha u swikela, tshelede ya u swikela na thandululo

Musi khumbelo ya PAIA yo ɓetshedzwa, Muofisiri wa zwa Mafhungo u tea u ɓivhadza muhumbeli nga ha tshivhumbeo tshine u swikela ha ɓo ɓetshedzwa ngatsho na nga tshelede ya u swikela, ine ya ɓo badelwa musi u swikela ho no ɓetshedzwa. Nɓivhadzo i tea hafhu u ɓivhadza muhumbeli uri u na pfanelo ya u ita aphili ya nga ngomu na khumbelo ya khothe malugana na tshelede ya u swikela kana tshivhumbeo tshine u swikela ha ɓo ɓetshedzwa ngatsho. U engedza kha izwo, nɓivhadzo i tea hafhu u ɓetshedza mafhungo a tshifhinga tshine aphili kana khumbelo ya khothe ya tea u dzheniswa kha faela khatihhi na maitete ane a tea u tevhelwa.

U hana khumbelo

Arali khumbelo ya PAIA yo haniwa, nɓivhadzo i rumelwaho kha muhumbeli i tea u bula zwiitisi zwa u hana, zwine zwa teau tikedzwa nga mbetshelwa dzo teaho dza PAIA. U fana na tshivhumbeo kana u swikela na tshelede ya u swikela, nɓivhadzo i tea u ɓetshedza muhumbeli mafhungo a elanaho na pfanelo yawe ya u aphila tsheo kana u faela khumbelo kha khothe.

U fhirisela phanɓa tshifhinga tsha u bvisa rekhode

Muofisiri wa zwa Mafhungo a nga dzhia tsheo ya u fhirisela phanɓa tshifhinga tsha u bvisa rekhode kha muhumbeli u ya nga Khethekanyo ya 24 ya PAIA, arali rekhode iyi yo livhiswa kha u ganɓiswa kha maɖuvha a 90 kana arali rekhode i tshi kombetshedzea nga mulayo uri i ganɓiswe fhedzi i sa athu.

PAIA i bula kha Khethekanyo dza 23 (ya dzangano ɓa tshitshavha) na 55 (ya dzangano ɓa phuraivete) uri arali Muofisiri wa zwa Mafhungo a tshi khou kundelwa u wana rekhode yeneyo yo humbelwaho, kana hu tshi tendwa uri a iho, Muofisiri wa zwa Mafhungo u tea, nga murahu ha musi o no khwaɓhisedza uri maga othe a pfeseseaho a u wana rekhode o dzhiwa, u rumela afidavithi kha muhumbeli ya u fha nɓivhadzo ya uri rekhode dzi no khou ɓoɓiwa a dziho kana a dzi wanali.

3.4 Ndi thasululo dzifhio dza zwa mulayo dzine ndi nga dzi shumisa musi khumbelo yanga ya PAIA yo haniwa?

Muhumbeli u na pfanelo ya u dzhia maga a mulayo a tshi dzhiela Muofisiri wa zwa Mafhungo, Mufarisa Muofisiri wa zwa Mafhungo, kana T̄hoho ya dzangano la tshitshavha kana la phuraivete arali Muofisiri wa zwa Mafhungo o dzhia tsheo ya u:

- » Hanela u swikela rekhode
- » Engedza tshifhinga tsha u fhindula khumbelo
- » T̄oḡa tshelede ya khumbelo kana tshelede ya u swikela
- » A ṅetshedza u swikela kha rekhode i kha tshivhumbeo tsho fhambanaho na tshe tsha humbelwa.

Khethekanyo iyi i ḡo talutshedza thasululo dza mulayo dzine muhumbeli ane a tama u hanedza tsheo dza Vhaofisiri vha zwa Mafhungo a nga dzi shumisa.

3.4.1 Tshiko tsha thusokha madzangano a tshitshavha

Musi muhumbeli a songo takalela tsheo ye ya dzhiwa nga Muofisiri wa zwa Mafhungo wa dzangano la tshitshavha, muhumbeli u na pfanelo ya u ita aphili ya nga ngomu. Aphili ya nga ngomu i katela muthu wa vhuimo ha ṅṅha ane a ḡo sedzulusa tsheo ya Muofisiri wa zwa Mafhungo a dzhia tsheo ya u sumbedza uri tsheo yo dzhiwaho ndi yone kana a si yone. Arali muthu o faraho poso khulwane a themendela tsheo ya Muofisiri wa zwa Mafhungo, zwenezwo aphili ya nga ngomu i a haniwa nahone tsheo ya u thoma i elanaho na khumbelo ya PAIA i a khwaṅhisedzwa. Arali muthu wa vhuimo ha ṅṅha a sa themendele tsheo ya Muofisiri wa zwa Mafhungo, zwenezwo aphili i a ṅetshedzwa nahone tsheo ya u thoma i elanaho na khumbelo ya PAIA i a humiselwa murahu.

Ndi zwa ndeme u dzhiela nzhele zwa uri vha nga swikisa aphili ya nga ngomu kha mihasho ya lushaka, vundu na masipala. A hu na maitete a aphili ya nga ngomu a shumaho kha maṅwe madzangano a tshitshavha.

Dorobo khulwane ya Cape Town ndi tsumbo ya muvhuso wa masipala une khawo aphili ya nga ngomu i nga swikiswa. Vha Tshikwama tsha Khombo dza Badani ndi tsumbo ya dzangano la tshitshavha line la savhe tshipiḡa tsha muvhuso wa lushaka, vundu kana wapo, sa afha tsho thomiwa nga mulayo (Mulayo wa Tshikwama tsha Khombo dza Badani), zwenezwoha aphili ya nga ngomu a i koni u nga itwa khatsho.

3.4.1.1 Ndi nnyi ane a nga ita aphili ya nga ngomu?

Muhumbeli a itaho khumbelo ya PAIA kha dzangano la tshitshavha la lushaka, vundu kana masipala a mbo ḡi hanelwa u swikela u na pfanelo ya u ita aphili ya nga ngomu. Izwi zwi itwa nga u ḡadza Fomo ya B ya PAIA na u i ḡadza na dzangano la tshitshavha la lushaka, vundu kana masipala. Khophi ya Fomo ya B i nga wanala kha webusaithi ya madzangano o teaho ya dovha ya wanala kha ofisi iṅwe na iṅwe kha Khomishini ya Pfanelo dza Vhathu ya Afurika Tshipembe.

Arali aphili ya nga ngomu i tshi katela muthu wa vhuraru, dzangano la muvhuso le la ṅanganedza aphili ya nga ngomu li na vhudifhinduleli ha u kwama vhathu vha vhuraru vhoṅṅhe vho teaho. T̄hodea dza u ḡivhadza na u imela dzi a fana na idzo dzine dza ṅodea kha khumbelo ya u thoma ya PAIA.

Vhathu vha vhuraru na vhone vha a tendelwa u ita aphili ya nga ngomu kha tsheo yo dzhiwaho nga dzangano la tshitshavha ya u ṅetshedza u swikela rekhode yo tiwaho.

3.4.1.2 Ndi lini hune vha nga ita aphiji ya nga ngomu?

Muhumbeli a nga ita aphiji ya nga ngomu kha tsheo ya dzangano la tshitshavha nga zwiitisi zwi tevhelaho:

- » Muhumbeli a songo fushea nga tshelede i todeaho ya khumbelo.
- » Muhumbeli a songo fushea nga tsheo ya u netshedza maduvha a 30 a muengedzo wa phindulo ya khumbelo kha dzangano la tshitshavha.
- » Muhumbeli a songo fushea musi tshivhumbeo tshine rekhode dza netshedzwa ngatsho tshi sa fani na tshivhumbeo tshe tsha humbelwa, nahone muhumbeli a tshi tenda zwa uri zwo vha zwi nga si vhe muhwalo kha dzangano la tshitshavha u netshedza rekhode nga tshivhumbeo tshine muhumbeli a toda tshone.

3.4.1.3 Ndi itisa hani aphiji ya nga ngomu?

Aphiji ya nga ngomu i tea u itwa nga muhumbeli hu sa athu u fhira maduvha a 60 musi o tangedza u haniwaha khumbelo ya PAIA ya u thoma. Izwi zwi itwa nga u gadza **Fomo ya B** na u i swikisa kha muhasho wa muvhuso wa lushaka, vunđu kana wa masipala wo teaho.

Muvhuso wa Lushaka	Arali khumbelo ya PAIA yo itwa kha muhasho wa lushaka, muhumbeli a nga ita aphiji ya nga ngomu kha Minisiya wa muhasho wonoyo.
Muvhuso wa Vunđu	Arali khumbelo ya PAIA yo itwa kha muhasho wa vunđu, muhumbeli a nga ita aphiji kha Murađo wa Khoro Ndanguli ya muhasho wonoyo.
Muvhuso wa Masipala	Arali khumbelo ya PAIA yo itwa kha muhasho wa masipala, muhumbeli a nga ita aphiji kha meyara wa masipala, kana mulangadzulo wa masipala, kana munwe muthu o tiwaho nga Khoro ya Masipala wo tiwaho.

Fomo ya B i swikiswa kha Muofisiri wa zwa Mafhungo/Mufarisa Muofisiri wa zwa Mafhungo onoyo we a hana khumbelo ya u thoma, ane zwa zwino u kombetshedzea u i isa kha muthu o faraho poso khulwane kha yawe.

NDI ZWAVHUDI U DIVHA

Arali aphiji i tshi toda uri ndivhadzo i fhiwe muthu wa vhuraru (zwi amba uri, musi mafhungo a tshi katela mafhungo a vhone a munwe muthu, khathihi na mafhungo a tshiphiri, mafhungo a zwa vhubindudzi o tiwaho, na mafhungo a vhuforesi a muthu wa vhuraru), zwenezwo aphiji i tea u itwa hu sa athu u fhela maduvha a 30 nga murahu ha musi ndivhadzo yo bviswa.

Muhumbeli u tea u swikisa aphiji ya nga ngomu kha Muofisiri wa zwa Mafhungo wa dzangano lo teahonga poswo, fakisi kana imeiji.

Aphiji ya nga ngomu i tea u katela thero ya aphiji ya nga ngomu, zwiitisi zwa u tikedza aphiji, na manwemafhungo o teaho a divhiwaho nga muthu a itaho aphiji.

Arali muhumbeli a takalela u nga divhadzwa nga tsheo ya aphiji ya nga ngomu nga ndila inwe, (nga ntaha phindulo yo tou nwalwaho), u tea u bula ndila ine a i takalela na u netshedza manwe mafhungo o teaho.

3.4.1.4 Hu itea mini musu aphili ya nga ngomu i tshi itwa nga murahu ha musu tshifhinga tsho randelwaho tsho fhira?

Musi aphili ya nga ngomu i tshi itwa nga murahu ha tshifhinga tsha maɖuvha a 60 tsho fhela, dzanganola tshitshavha lo teaho li tea u tangedza aphili arali zwiitisi zwi pfallaho zwo itaho uri i itwe yo lenga zwa sumbedzwa. Musi dzangano la tshitshavha lo teaho li sa tangedzi aphili ya nga ngomu yo itwaho u lenga, li tea u netshedza ngivhadzo kha muthu we a ita aphili.

3.4.1.5 Mitengo ya aphili dza nga ngomu ndi ifhio?

Muhumbeli ane a ita aphili ya nga ngomu u kombetshedzea u badela tshelede yo randelwaho. Arali tshelede ya aphili i tshi badelwa zwenezwo musu hu tshi itwa aphili, tsho i elanaho na aphili i nga fhiriselwa phanda u swika tshelede i tshi badelwa.

NDI NGA FAELA KHUMBELO YA TSHEO YA DZANGANO LA TSHITSHAVHA KHOTHE NAA?

Ee. Arali muhumbeli a songo bvelela kha aphili ya nga ngomu yawe na dzangano la tshitshavha, kana arali dzangano la tshitshavha lo hana u tangedza aphili ya nga ngomu yo daho u lenga, kana arali muhumbeli a na mbilaelo nga ndila ifhio na ifhio nga nthani ha tsho yo dzhiwaho nga dzangano la tshitshavha, muhumbeli a nga ita khumbelo kha khothe ya u thusiwa nga u dadza khumbelo hu sa athuu fhela maɖuvha a 30 o tangedza tsho. **Muhumbeli kana muthu wa vhuraru nga ita khumbelokha khothe nga murahu ha maitete a aphili ya nga ngomu o no vhiniwa.**

3.4.2 Tshiko tsha thuso kha madzangano a phuraivete

Musi muhumbeli a songo fushea nga tsho yo dzhiwaho nga fhoho ya dzangano la tshitshavha, sa tsumbo u hanela u swikela, u engedza tsho ya u swikela, kana u engedza tshifhinga tsha u nea phindulo, muhumbeli a nga ita khumbelo ya u thusiwa kha khothe hu sa athu u fhela maɖuvha a 180 musu o wana tsho ye ya vhangambilaelo. Tsho ya dzangano la phuraivete i do sedzuluswa nga khothe nahone hu do dzhiwa tsho nga khothe ya uri u swikela hu a netshedzwa kana hai.

BRUMMER V MINISIṬA WA MVELEDZISO YA MATSHILISANO

Kha fhungo li dzikhothe dzo bula uri tshifhinga tsha u thoma tsha maɖuvha a 30 tshi re fhasi ha PAIA hune muhumbeli a nga ita khumbelo kha dzikhothe arali a songo fushea nga tsho ya Muofisiri wa zwa Mafhungo we a sa kone u swikela thodea dza u shumela vhulamukanyi. Zwenezwo ho mbo di tshiswa la uri tshifhinga tsha maɖuvha a 30 tsho vha tshi si tshone nahone tshi tea u engedzwa tsha vha maɖuvha a 180. Kha thulo iyi yo sumbedzwa kha Mulayo wa Tsireledzo ya Mafhungo a Vhune muswa une wa bula uri hu na tshifhinga tsha maɖuvha a 180 tshine vhahumbeli vha nga swikisa mbilaelo kha Mulauli wa zwa Mafhungo, nga murahu ha u shumisa maitete a PAIA hu u itela u swikela rekhode ya vhone.

U swikela milandu ya mafhungo hu do thetsheswa kha Dzikhothe dza Madzhisitaraṭa sa khothe ya u thoma, sa zwo zwa netshedzwa nga fhasi ha khethekanyo ya 79 ya PAIA na kha Khothe Khulwane.

3.4.3 Hu do iteani kha mulandu wanga kotho?

Hu na khonadzeo dza mvelelo dzo vhalaho musu vha tshi isa mulandu wa PAIA kotho. Nga murahu ha u thetshesha masia othe a fhungo, mutshimbidzi a tshimbidzaho mulandu u na maanga a u netshedza ndaela. Izwi zwi nga katela ndaela ine ya: (1) khwaḥisedza, shandukisa, kana ya bvisa tsheo ya dzangano ja tshitshavha kana ja phuraivete zwi tshi elana na khumbelo ya PAIA; (2) i toda dzangano ja tshitshavha kana ja phuraivete ji tshi dzhia jiga jo tiwaho kana u jitsha nyito yo tiwaho; (3) ya netshedza ndaela ya u thivhelo, ndaela ya mulevho, thuso yo tiwaho, kana ndiliso; kana (4) ya ita khuwelelo ya mbadelo ya mitengo yeneyo.

KHETHEKANYO YA 4

Arali u swikela mafhungo hu tshi nga hanelwa

Khethekanyo iyi i katela:

- 4.1 U linganyisa ppanelo ya u swikela mafhungo na dziñwe ppanelo
- 4.2 Zwiitisi zwi kombetshedzaho na zwa u tou funa zwa u lamba u swikela
- 4.3 Zwiitisi zwa u lamba u swikela mafhungo zwo dodombedzwaho kha PAIA
- 4.4 Ndingo ya dzangalelo la tshitshavha

4.1 Arali u swikela mafhungo hu tshi nga hanelwa

Khethekanyo iyi i netshedza manweledzo nga ha uri ndi lini hune u swikela mafhungo ha haniwa nga fhasi ha PAIA, na nyendedzi nga ha u shumisa milayo i tendelaho muofisiri wa zwa mafhungo uri a hane khumbelo. PAIA i dodombedza zwiitisi zwa 12 zwine ngazwo u swikela mafhungo hu nga haniwa nga muofisiri wa zwa Mafhungo wa dzangano ja tshitshavha kana ja phuraivete, zwiinwe zwa hone ndi zwa khombekhombe ngeno zwiinwe zwi zwa u tou funa (*kha vha sedze khethekanyo ya 4.2. afha fhasi u itela manwe mafhungo*). U engedza kha izwo PAIA i sika khethekanyo dza dzangalelo ja tshitshavha ine ya kunda zwiinwe zwiitisi zwa u hana u swikela mafhungo nga ndila i bveledzaho, arali dzangalelo ja tshitshavha kha mafhungo ja fhira nyofho. (*kha vha sedze khethekanyo ya 4.4 afha fhasi u itela manwe mafhungo*).

U VHONA URI PFANELO YA U SWIKELA MAFHUNGO NA DZIINWE PFANELO ZWI A LINGANA

MULAYONYANGAREDZI

Pfanelo ya u swikela mafhungo i wanala kha Mulayotibe wa Pfanelo dza Vhuthu wa Mulayotewa wa Afurika Tshipembe. U itela u nea mveledzwa kha pfanelo iyi, u swikela mafhungo hu tea u netshedzwa tshifhinga tshinzhi u ya nga hune zwa konadzea.

PHAMBUWI

U fana na dziinwe pfanelo dzi re kha Mulayotibe wa Vhuthu, pfanelo ya u swikela mafhungo i nga elwa kana ya hanelwa kha nyimele dziinwe. PAIA i dodombedze zwiitisi zwine ngazwo khumbelo dza mafhungo dzi nga haniwa, zwenezwo pfanelo ya u swikela mafhungo i nga elwa.

42 Zwiitisi zwi kombetshedzaho na zwa u tou funa zwa u hanela u swikela mafhungo

PAIA i bula uri kha nyimele dziinwe mafhungo ha koni u nga bulwa nga muofisiri wa zwa mafhungo. Nga u pfufhifhadza, zwiitisi zwi itaho uri mafhungo a sa buliwe zwi elana na uri u buliwa ha mafhungo hu nga vhaisa u fhirisa u sa bula. Zwenezwo PAIA yo dodombedza zwiitisi zwa 12 zwine ngazwo u swikela mafhungo hu nga hanelwa nga muofisiri wa zwa mafhungo wa dzangano ja tshitshavha kana ja phuraivete (*zwiitisi izwi zwa 12zwi go bulwa nga vhuḁalo kha khethekanyo ya 4.3 afha fhasi*). Zwiinwe zwa izwi zwiitisi zwa u sa bulwa ndi zwa khombekhombe, zwi ambaho uri muofisiri wa zwa mafhungo ha tei u tendela u swikela mafhungo arali tshinwe tsha zwiitisi zwa u hanela u swikela mafhungo tsha khombekhombe tshi tshi nga vha hone. Zwiinwe zwiitisi zwau hanela u swikela mafhungo ndi zwine zwa divhea sa u tou funa. Izwi zwi amba uri muofisiri wa zwa mafhungo a nga kana a sa bule mafhungo. Zwenezwo, muofisiri wa zwa mafhungo u tea u shumisa mihumbulo yawe musi a tshi dzhia tsho ya bula kana u sa bula mafhungo. U tea u ita izwi nga u tola arali u bula zwi tshi nga vhaisa dzangano ja tshitshavha kana ja phuraivete u fhirisa u sa bula.

MAIPFI A PAIA ANE VHA TEA U A DIVHA ...

U itela u hanelwa ha khombekhombe, PAIA i shumisa ipfi “u tea”.

U itela u hanelwa ha u tou funa, PAIA i shumisa ipfi “a nga”.

Kha vha elelwe: Sa Muofisiri wa zwa Mafhungo vha tea u dzula vha sa khou dzhia sia musi vha tshi khou shumisa tshiitisi tsha u hanela u swikela mafhungo. Vha songo dzhia sia. Kha vha fare vhathu nga ndila i fanaho!

4.3 Zwiitisi zwa u hanela u swikela mafhungo

Sa zwe zwa ha bulwa afho n̄tha hu na zwiitisi zwo fhambanaho zwine ngazwo khumbelo ya u swikela mafhungo nga kana ya tea u haniwa nga Muofisiri wa zwa Mafhungo wa dzangano ja tshitshavha kana ja phuraivete. Zwiitisi izwi zwo dodombedzwa nga fhasi ha Ndimu ya 4 ya Tshipiḁa tsha 2 tsha Dzangano ja Tshitshavha, na Ndimu ya 4 ya Tshipiḁa tsha 3 tsha Dzangano ja Phuraivete kha PAIA.

4.3.1 Tsireledzo ya phuraivesi ya muthu wa vhuraru

Muofisiri wa zwa Mafhungo wa dzangano ja tshitshavha kana ja phuraivete ha tei u tendela u swikela mafhungo a vhuṅe a muthu, hu tshi katelwa na muthu o lovhaho (*u itela thalutshedzo ya “muthu” kha vha sedze Maipfia Vhuṅhogwa afho n̄tha*). PAIA i bula uri u itela u tsireledza pfanelo ya phuraivesi ya muthu wa vhuraru ane a vha muthu, Muofisiri wa zwa Mafhungo u tea u sedza arali u ṅea mafhungo muhumbeli hu ambiwaho ngao ‘zwi tshi ḁo katela u bula mafhungo a vhuṅe nga ndila i si ya vhuḁi’ (kha vha sedze khethekanyo dza 34 na 63 dza PAIA).

Khethekanyo ya 1 ya PAIA i ṅetshedza thalutshedzo yo ṅandavhuwaho ya zwine mafhungo a katela “mafhungo a vhuṅe”. I katela mafhungo a elanaho na vhudzekani, vhuimana, na vhurereli, khathihi na maṅwalo a vhuṅe, DNA, ganḁiso dza minwe, na nyimele hune dzina ja muthu ja vha ji kha rekhode.

Muofisiri wa zwa Mafhungo u tea hafhu u sedza arali mafhungo a vhuṅe hu ambiwaho ngao a tshi wela fhasi ha khethekanyo dzi tevhelaho dza mafhungo a vhuṅe ane a nga buiwa:

- Mafhungo a vhuṅe a muthu we a ṅea thendelo ya uri mafhungo aya a bviswe;
- Mafhungo a vhuṅe ane o no ḁi ḁivhadzwa tshitshavha;
- Mafhungo a vhuṅe a ṅwana wa vhuḁale ha fhasi ha 18 hune u bulwa ha mafhungo o raliho hu vhuedza ṅwana, na uri muhumbeli ndi muṅhogomeli wa ṅwana (zwi amba, mubebi kana muṅḁi);
- Mafhungo a vhuṅe a muthu o lovhaho kha muthu ane a vha shaka ja tsini ja mufu, kana we a ṅewa thendelo (thendelo yo tou ṅwalwaho) nga shaka ja tsini;
- Mafhungo a vhuṅe a muthu o lovhaho lwa tshifhinga tshi fhiraho miṅwaha ya 20;
- Mafhungo a vhuṅe a muthu ane a vha kana we a vha e muofisiri kha dzangano ja tshitshavha kana phuraivete hune mafhungo a elana na vhuimo hawe sa muofisiri.

PAIA i ḁḁa uri Vhaofisiri vha zwa Mafhungo u bva kha vha Tshumelo dza Mbuelo ya Afurika Tshipembe (SARS) vha sa bule mafhungo a vhuṅe a muthelo na mbuelo, nga nḁani ha musi muhumbeli a tshi khou hambela u swikela mafhungo awe ene muṅe.

4.3.2 Tsireledzo ya mafhungo a vhuvhambadzi a muthu wa vhuraru

Vhaofisiri vha zwa Mafhungo vha madzangano a tshitshavha na a phuraivete vha tea u hana u swikela mafhungo arali u bvisa mafhungo ayo zwi tshi nga tshinyadza madzangalelo a zwa vhubindudzi kana masheleni a bindu. PAIA i vhea kha mutevhe mafhungo a zwa vhubindudzi a tevhelaho ane a nga si bulwe nga Muofisiri wa zwa Mafhungo:

- » Zwiphiri zwa vhuvhambadzi;
- » Mafhungo a masheleni, zwa vhubindudzi, saithifiki, vhuṭoḑesi kana thekinikaḽa nga muthu wa vhuraruane, arali o bviswa, a nga vhaisa muthu wa vhuraru;
- » Mafhungo e a ḑo netshedzwa hu na u fulufhela muthu wa vhuraru.

Naho hu na mulayo wo ḑoweleaho wa u tsireledza mafhungo a khamphani, dzangano ḽa tshitshavha ḽi kombetshedzea u shuma nga nḑila i re khagala. Zwo ḑi ralo hu tea u dzhielwa nzhele uri hu na dziṅwe nyimele dzine mafhungo a zwa vhubindudzi a khamphani a nga bviswa.

U sa katelwa kha PAIA: Rekhode dza muthu wa vhuraru dzine dza vha na mafhungo a elanaho na tsireledzo ya tshitshavha kana khombo kha mupo dzi tea u bviswa, naho hu na uri u bviswa ha mafhungo o raloho zwi tshi nga vhaisa muthu wa vhuraru. Izwi zwi ita mafhungo a dzangalelo ḽa tshitshavha (*kha vha sedze khethekanyo ya 4.4 afha fhasi*).

4.3.3 Tsireledzo ya mafhungo a tshiphiri

PAIA i netshedza mbetshelwa ya uri muofisiri wa zwa mafhungo u tea u hana u swikela rekhode arali u bviswa ha rekhode zwi tshi ḑo amba u pfukiwa ha vhuḑifhinduleli ha vhuḑifulufheli ha muthu wa vhuraru ya nga thendelano kana khonṭhiraka.

4.3.4 Tsireledzo ya tsireledzo ya muthu na ndaka

Khethekanyo iyi i bula uri muofisiri wa zwa mafhungo u tea u hana u swikela rekhode arali u bulwa ha rekhode hu tshi nga lavhelwa u isa tsireledzo ya muthu kana ndaka kha tshiimo tshi si tshavhuḑi. Khethekanyo iyi i na pfanelo ya phuraivesi sa afha i tshi dzhiela nṭha vhutshilo ha muthu na ndaka yawe.

4.3.5 Tsireledzo ya mafhungo kha maitele a zwa mulayo

Ndivho ya khethekanyo iyi ndi u tsireledza mafhungo a ṭoḑeaho kha maitele a u kombetshedza zwa mulayona mulayo. Khethekanyo iyi i dzhiela nzhele miṅwe milayo i laulaho khethekanyo dziṅwe dza mafhungo. Kha nyimele ya khethekanyo iyi Mulayo wa Maitele a Vhutshinyi wa 51 wa 1977 u dzhielwa nzhele sa mulayo u laulaho rekhode dzi elanaho na maitele a beiḽi na maṅwe maitele a u kombetshedza mulayo. Tshiṅwe hafhu, izwi zwi shuma kha rekhode dzine dza vha dza tshiphiri u bva kha vhubvedzi. Nga maṅwe maipfi rekhode dzine a dzi wanali kha tshitshavha, nga nḑani ha muthu ane a vha na thendelo ya u swikela rekhode idzo, sa tsumbo ramilayo ane a vha na vhushaka na muthusiwa. Rekhode ifhio na ifhio i na vhushaka vhukati ha ramilayo na muthusiwa wawe yawe yo tsireledzwa fhasi ha khethekanyo ya 40 ya PAIA.

Naho hu na uri PAIA i a ṭanganedza u vha hone ha miṅwe milayo i elanaho na ndangulo na u bulwa ha mafhungo na rekhode, kha nyimele hune mulayo wa hanela nga nḑila i sa pfali ya pfanelo dza u swikela mafhungo nahone zwi tshi hanedzana na milayo ya u vha khagala na vhuḑifhinduleli, PAIA i ḑo vha nga nṭha ha mulayo uyo.

4.3.6 Tsireledzo ya Mafhungo a Vhuṭodesi

Muofisiri wa zwa Mafhungo wa dzangano ja tshitshavha kana ja phuraivete u tea u hana u swikela rekhode dzine dza vha na mafhungo a elanaho na vhuṭodesi vhune ha vha kana ha ḡo itwa nga dzangano ja tshitshavhakana ja phuraivete line ha khou ambiwa ngaḡo kana muthu wa vhuraru. U hana uhu ha u swikela mafhungo hu kha nyimele dzine u bulwa ha rekhode zwa ḡo bvisela khagala vhuṭodesi ha muthu wa vhuraru kana dzangano ja tshitshavha kana ja phuraivete, muthu kana tshiimiswa tshi itaho vhuṭodesi, kana fhungo ja vhuṭodesi kha nyimele i si yavhuḡi (kha vha sedze kha khethekanyo ya 43 na ya 69 dza PAIA).

4.3.7 Mafhungo ane a nga hanelwa u swikela khao

Khethekanyo dzi tevhelaho dza mafhungo dzi elana na mafhungo ane Muofisiri wa zwa Mafhungo a nga hana u swikela, arali a tshi nga kona u khwaṭhisedza uri mafhungo ane ha khou ambiwa ngao a wela fhasi ha khethekanyo dzi tevhelaho na uri a zwi ho kha dzangalelo ja tshitshavha u a bula (u itela u wana mafhungo manzhi nga ha khethekanyo ya dzangalelo ja tshitshavha kha vha sedze khethekanyo 4.4 afha fhasi).

4.3.7.1 Vhupileli, tsireledzo zwa Afurika Tshipembe na vhushaka ha dzitshaka

Khethekanyo ya 41 ya PAIA i ṭoda muofisiri wa zwa Mafhungo a tshi dzhiela nzele arali khumbelo ya mafhungo tshi elana na mafhungo a tsireledzo ya Afurika Tshipembe. Muofisiri wa zwa Mafhungo a nga hana khumbelo arali a tshi nga khwaṭhisedza uri u bvisa mafhungo zwi ḡo vhea kha tshiimo tshi si tshavhuḡi tsireledzo ya Afurika Tshipembe.

4.3.7.2 Dzangalelo ja Afurika Tshipembe kha ikonomi, masheleni na vhuvhambadzi

Khethekanyo ya 42 ya PAIA i ṭoda tsireledzo ya mafhungo a dzangano ja tshitshavha arali u bulwa hao hutshi ḡo vhaisa tshiimo tsha ikonomi na masheleni zwa Riphabuḡiki. Tshiitisi itshi tsha u hana ndi tou funa zwine zwa amba uri Muofisiri wa zwa Mafhungo u ḡo tea u dzhiela nzele fhungo ja uri madzangano a tshitshavha o maandafhadzwa nga Mulayotewa wa Afurika Tshipembe uri a vhe na vhuḡifhinduleli kha Riphabuḡiki, na uri ndi kha nyimele dziṛwe fhedzi hune mafhungo a nga haniwa. Zwiṛwe hafhu, Muofisiri wa zwa Mafhungo u ḡo tea u sumbedza uri u bulwa ha mafhungo ane a khou ambiwa ngao zwi ḡo vhaisa madzangalelo a masheleni na ikonomi ya Afurika Tshipembe.

4.3.7.3 Mashumele a madzangano a tshitshavha

Khethekanyo ya 44 ya PAIA i nea Vhaofisiri vha zwa Mafhungo maandaa u lamba u swikelwa ha rekhode arali zwi tshi ḡo thithisa mashumele a dzangano ja tshitshavha. Khethekanyo ya 44 yo ṭandavhuwa, rekhode dzo vhalaho dzo ṛwalwaho fhasi ha mashumele dzi katela:

- » Minetse ya miṭangano;
- » Rekhodo dzi re na ngeletshedzo kana mihumbulo;
- » Rekhode dzi elanaho na zwa vhuvhudzisi na maṛwe madzangano;
- » Rekhode dzi elanaho na u vhumbiwa/sikiwa ha mbekanyamaitete kana themendelo.

4.3.7.4 “Khumbelo dzi si dza vhukuma kana dzi sinyusaho, kana u isa zwiko kha zwithu zwi sa ri tshithu”

Muofisiri wa zwa mafhungo a nga hana khumbelo ya mafhungo arali a tshi vhone uri u shuma khumbelo zwi nga tshinya tshifhinga na u tambisa zwiko. U engedza kha izwo Muofisiri wa zwa Mafhungo a nga hana u swikela rekhode arali khumbelo i tshi vhone sa i si na mushumo kana yo itwa nga muhumbeli a tshi itela u sinyusa kana hu u levha.

4.4 Dzangalelo la Tshitshavha li bva Phanda

Tsireledzo dzothe dzi netshedzwaho mafhungo sa zwe zwa dodombedzwa afho ntha dzi thudzelwa kule arali u bviswa ha mafhungo hu tshi do vhuedza tshitshavha. Nga ntila iyi ndingo ya dzangalelo la tshitshavha i bva phanda ha zwinwe zwiitisi zwothe zwa u hana u swikela mafhungo.

Ndingo i tevhelaho i tea u shumiswa nga Muofisiri wa zwa Mafhungo wa dzangano la tshitshavha kana la phuraivete hu sa athu lambiwa u tendela u swikela mafhungo a welaho fhasi ha khethekanyo ya sa bula yo dodombedzwaho afho ntha. Arali nyimele idzi dzo swikelwa, mafhungo a tea u bulwa nga zwiitisi zwa dzangalelo la tshitshavha.

Mafhungo a a sumbedza u pfukiwa ha mulayo nga maanda naa?

KANA

Rekhode hu no khou ambiwa nga hadzo dzi na mafhungo a elanaho na khombo kha tsireledzo ya tshitshavha i re tsini na u itea na u vha khulwane kana vhupo naa?

NA

Dzangalelo la tshitshavha musu hu tshi ambululwa mafhungo li fhira tshinyalelo ine ya nga vha hone nga kule naa?

KHETHEKANYO YA 5

Rifarentsi dza ndeme na mañwe mafhungo a vhuṭhogwa

Khethekanyo iyi i katela:

5.1 Mutevhe wa rifarentsi dza ndeme dzo shumiswaho hu tshi kuvhanganywa Nyendedzi iyi ya PAIA, hu tshi katelwa na milayo

5.2 Mutevhe wa zwiñwe zwiko zwa vhuṭhogwa zwa PAIA

5.1 Rifarentsi dza vhuṭhogwa

TSHIKO	MUNWALI
Promotion of Access to Information Act 2 of 2000	Vhusimamilayo
Protection of Personal Information Act 4 of 2013	Vhusimamilayo
PAIA Unpacked (available at www.saha.org.za)	SAHA
PAIA Resource Kit (available at www.saha.org.za)	SAHA
The Guide on How to Use the Promotion of Access to Information Act 2 of 2000 (available at www.sahrc.org.za)	SAHRC
PAIA Community Tool Guide (available at www.sahrc.org.za)	SAHRC
PAIA Frontline Staff Manual (available at www.sahrc.org.za)	SAHRC

5.2 Milayo ya PAIA

GOVERNMENT NOTICE	DATUMU	THOHO NA THALUTSHEDZO
Government Notice: No. R. 1244	22 Khubvumedzi 2003	Khwiṅiso i elanaho na u wanalea ha bugupfarwa dza PAIA dza madzangano a tshitshavha na a phuraivete.
Government Notice: No. R. 187	15 Luhuh 2002	Khwiṅiso kha PAIA malugana na Khethekanyo ya 10 ya Nyendedzi khathihi na u wanalea ha bugupfarwa dza PAIA.
Government Notice: No. R. 233	9 Thafamuhwe 2001	Mulayo uyu u elana na mbadelo dzine dza badelwa u itela u swikela rekhode dza madzangano a tshitshavha na a phuraivete.
Government Notice No. R. 466	1 Fulwi2007	I katela fomo dzine Vhaofisiri vha zwa Mafhungo vha tea u tevhedza musi vha tshi ganḡisa nḡivhadzo dza u bula nga u tou funa u ya nga khethekanyo ya 15 na ya 52 dza PAIA.

5.3 Khwiñiso ya PAIA

GOVERNMENT NOTICE	DATUMU	THOHO NA THALUTSHEDZO
Government Notice No. 428	31 Thafamuhwe 20004	Khwiñiso kha khethekanyo ya 92(4) ya PAIA u itela urii ðo ñetshedza mbetshelwa ya Vhutshinyi na Ndañiso kha vhatu vhane vha thithisa vho ðiimisela khumbeloya muhumbeli wa mafhungo, sa tsumbo, nga u tshinya dzirekhode.
Government Notice No. 96	15 Phando 2003	Khwiñiso kha PAIA uri i ðo ñetshedza vhubudisi ha vhatshimbidzi kha Khothe dza Madzhisitaraña u itela uri vha ðo thetshelosa mafhungo a PAIA.
Government Notice No. R. 187	15 Luhuhi 2002	Khwiñiso kha PAIAmalugana na Khethekanyo ya 10 ya Nyendedzi iyi khatihhi na u wanalea ha bugupfarwa dza PAIA.

5.4 Khwiñiso kha Milayo ya PAIA

GOVERNMENT NOTICE	DATUMU	THOHO
Government Notice: No. 1263	11 Lambamai 2003	Nðivhadzo i elanaho na u wanalea ha bugupfarwa dza PAIA dza madzangano a phuraivete.

5.5 Zwiñwe zwiko zwa ndeme zwa PAIA

- 1) **Using PAIA to Promote Housing Rights, SAHA** (i wanala kha www.saha.org).
- 2) **Accessing Information for Your Community, SAHA** (i wanala kha www.saha.org).
- 3) **Accessing Information in the LGBTI Sector, SAHA** (i wanala kha www.saha.org).

SISWATI

**UMHLAHLANDLELA NGEKUSETJENTISWA KWEMTSETFO WEKUTFUTFUKISA KUTFOLAKALA
KWELWATISO NOMBOLO 2 WANGA 2000**